

Н.М.Нікітенко
В.В. Корнієнко

АННА ЯРОСЛАВНА ТА ЇЇ АВТОГРАФИ НА СТІНІ СОФІЇ КИЇВСЬКОЇ

Шлюб Анни Ярославни і французького короля Генріха I був зумовлений прагненням ствердження молодих династій Капетингів та Рюриковичів. Головним чинником такого ствердження була спорідненість Рюриковичів через принцесу Анну з візантійською Македонською династією. Саме тому Анну Ярославну назвали на її честь. В процесі планомірного дослідження епіграфіки київського Софійського собору на фресці з образом св. Пантелеймона були виявлені два записи з іменем „Ана”. Вивчення особливостей їх розташування в межах архітектурного об’єму собору, а також палеографічних характеристик при порівнянні динаміки почерку авторки записів та власноручного підпису Анни Ярославни на грамоті Суассонському абатству, дозволили встановити, що саме вона може вважатись авторкою цих двох графіті.

Дочка Ярослава Мудрого Анна залишила глибокий слід в історії Європи. Її називають праматір’ю всіх французьких і навіть європейських монархів. Шлюб Анни з королем Франції Генріхом I Капетингом посів особливе місце у французьких анналах. Стався він близько 1049 р. [11, 354-355]. Подолавши майже 3000 км, посольство овдовілого короля Франції Генріха I на початку 1048 р. [7, 13-14] дісталось Києва. Згідно з «Анналами міста Мо», посольство очолював єпископ цього міста Готьє де Савейр (Вчений, Мудрий) і міністр двору Гасселін де Шаліньяк [3, 67-68; 7, 13]. Посланці Анрі їхали з важливою і водночас делікатною державною справою – сватати за свого короля дочку київського князя Ярослава Мудрого Анну. Старовинні французькі зображення свідчать про шляхетну вроду Анни (рис. 1), яку французи прозвали Анною Руфою (Рудою) через її пишну золоту косу.

Генріх I, який мав уже 39 років, у 1044 р. поховав першу дружину Матильду, небогу германського імператора Конрада II. Вона померла, не залишивши нащадків чоловічої статі. Король, що довго вагався з вибором другої дружини, вів важку боротьбу за єдність країни зі свавільними васалами і сподівався на зміцнення престижу своєї влади через династичний союз з сильною державою, якою тоді була Русь. Але король Генріх мав ще одну вагому підставу шукати наречену далеко від Франції. Європейські двори були поєднані між собою родинними зв’язками по лінії кузенів, тому Папа Римський своїм едиктом заборонив шлюби родичів до сьомого коліна [7, 6-7]. І все ж головна причина цього шлюбу, який історики вважають несподіваним за логікою історичної дійсності актом, на наш погляд, криється в іншому. Відомо, що перші Капетинги послідовно дотримувалися матримоніальної стратегії, спрямованої на утвердження престижу королівської родини [1, 86]. Генріх був онуком основоположника династії Капетингів і фундатора

Рис. 1. Анна Ярославна

сучасної Франції – Гуго Капета, Анна – онукою Володимира Великого, засновника християнської Київської держави, попередниці України. Обидві молоді династії, Капетинги і Рюриковичі, прагнули ствердитися на міжнародній арені. Одруження Володимира з візантійською принцесою Анною Порфірородною надавало особливої знатності дому Рюриковичів: візантійський двір визнавався першим усіма правлячими дворами Європи. Тож шлюб з представницею династії Рюриковичів вважався вельми престижним.

«Аннали міста Мо» повідомляють, що Ярослав радо зустрів французьке посольство і «назад до Франції ... відправив їх з великими дарами і з дочкою» [11, 353]. Вінчання та коронація Анни відбулися на Трійцю 19 травня 1049 р. у кафедральному соборі Реймса, де коронувалися французькі королі [5, 321]. Під час церемонії, яку здійснив архієпископ реймський Гі де Шатільон, Анна заприсяглася на Євангелії, котре привезла з Києва. Відтоді на Реймському Євангелії, яке стало коронаційним, присягалися всі французькі королі, аж до Людовика XIV і Карла X. Відтак це Євангеліє стало національною реліквією Франції. Дехто з істориків вважає, що воно входило до привезеної Анною до Франції власної бібліотеки [17, 25].

Ярослав передбачив Анні велику долю ще з моменту народження – про це свідчить її ім’я. На наше переконання, Анну назвали за звичаями тих часів на честь її іменитої попередниці – дружини князя Володимира Хрестителя, порфірородної

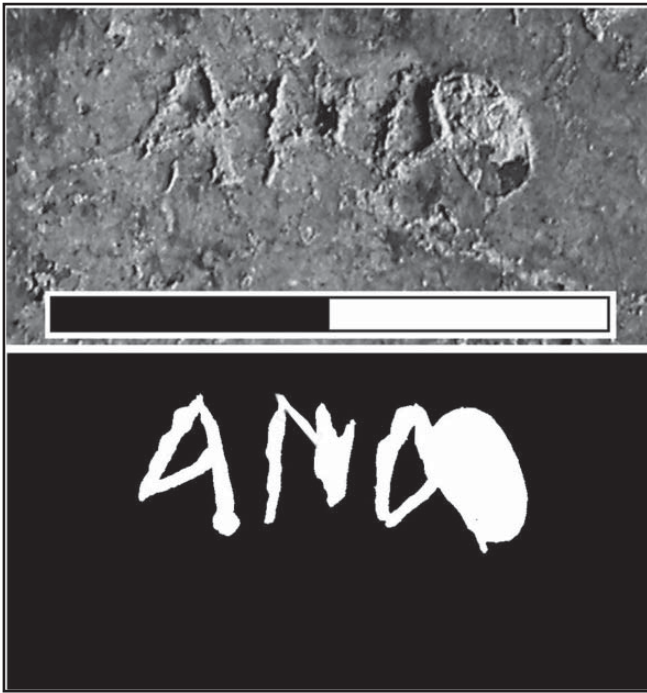

Рис. 2. Фото та прорисовка графіті № 2164

принцеси Анни, що походила з Македонської династії. Представники цієї династії виводили свій рід від Філіпа Македонського. Тож і королева Анна назвала свого первістка, спадкоємця трону, народженого 1053 р., Філіпом. Саме Анна ввела це грецьке ім'я у Франції, де його почали давати дітям знаті [16, 288]. Філіп був довгоочікуваною дитиною. Анна вимолила його у Бога, а покровителю французів, св. Вікентію, дала обітницю: якщо народиться син, вона збудує на честь святого абатство. Королева виконала свою обітницю. 1060 р., коли Філіп посів трон після смерті батька, Анна, регентка семирічного короля, заснувала монастир Сан-Венсан (св. Вінсента) у Санлі під Парижем, де перебував королівський двір.

Анна народила ще двох синів, яких назвали на честь їхніх пращурів, засновників династії – Робертом і Гуго. Роберт помер дитиною, а молодший Гуго став одним із ватажків двох перших хрестових походів – отримав титул графа де Крепі-Вермандуа і став родоначальником орлеанської гілки королівського дому. Завдяки Анні, котра народила Генріху нащадків, Капетінгська династія зберігала за собою трон ще 275 років.

Вже за життя Анни почалося піднесення Франції. Коли вона прибула сюди з квітучого багьківського краю, дерев'яна Франція вразила її злиденністю. Це був занепад після германського завоювання Галлії. Близько 1050 р. вона писала батькові Ярославу: «До якої варварської країни ти мене послав; тут, житла похмурі, церкви потворні, звичаї жажливі» [17, 23]. За Генріха I та Філіпа I королівська династія ствердила свої позиції, і в цьому чимала заслуга Анни. Авторитет Анни у французькому суспільстві

засвідчує той факт, що їй було надано право ставити власний підпис на документах державної ваги, і це було унікальним явищем для королівського двору Франції XI ст. [17, 24].

По смерті короля Генріха Анна брала участь у державних справах при малолітньому синові Філіпі I (1060-1108) – її ім'я стоїть разом з іменем сина під численними грамотами 1060-х рр. Цікаво, що на хартії Філіпа Суассонському абатству (1063) зберігся підпис Анни, зроблений кирилицею: «**Анна рѣина**, тобто «Анна королева». Підпис передає старофранцузьку вимову слів слов'янськими літерами [7, 30-31].

Відомо, що Анна відзначалася не лише грамотністю, а й набожністю – це також була риса її родинного виховання при дворі Ярослава. Римський Папа Микола II в посланні до Анни хвалить її за благочестя і церковні благодіяння. Так вона виховала і свою дочку Едігну (нар. в 1055 р.), що з 1120 р. прославляється католицькою Церквою як блаженна. Мощі Едігни шануються у церкві св. Едігни в містечку Пух у Баварії. У лютому 2007 р. Президент В. Ющенко відвідав цей храм, а також оглянув 1500-літню липу, в дуплі якої за легендою жила св. Едігна. Вона усамітнювалася тут у 1074 р., як вважають, на шляху до Києва. Але свята діва залишилася тут, аби навчати дітей грамоті та лікувати місцевих мешканців. Наприкінці життя Едігна здійснила паломництво до Єрусалиму. Померла в 1109 р. Вона є спільною святою для України, Франції та Баварії, до її мощів щороку відбуваються традиційні прощі [9].

Після смерті короля і дворічної жалоби Анна вийшла заміж вдруге – за графа Рауля де Крепі і Валуа. Це був могутній феодал, нащадок Карла Великого, з яким Анну пов'язало сильне й романтичне почуття. Цьому морганатичному шлюбові передував розіграний Анною вихід у монастир Сан Венсан у Санлі та її викрадення Раулем під час полювання у санліському лісі, причому за попередньою змовою між коханцями. Та папа Олександр II не дав згоди на шлюб Рауля і Анни, оскільки Рауль був одружений. Але Анна залишалася жити в його замку Мондіє до самої смерті Рауля. Коли Анна в 1074 р. вдруге овдовіла, то знову повернулася до королівського двору і взяла участь в управлінні державою. Останній підпис Анни датується 1075 р. Він був поставлений на королівській фундаційній грамоті монастирю Марії Диви у Пон-ле-Вуа, що стверджувала надання монастирю привілеїв. Анна величається тут «королевою – матір'ю короля Філіпа» [8, 47-48].

Час смерті та місце поховання Анни невідомі. За однією версією, вона повернулася на Русь, за іншою – померла у Франції і була похована в абатстві Вільє, поблизу Форте-Алепс. Існує також переказ, нібито Анна похована в заснованому нею монастирі Сан Венсан – її особистій резиденції. Біля входу до

каплиці монастиря, що збереглася від часів Анни, у XVII ст. було виконано її скульптурне зображення з написом: «Анна Руська, королева французька, засновниця храму в 1060 р. Повернулася у землю предків». Але більшість дослідників схиляється до того, що Анна померла у Франції [3, 84-85; 8, 48-49; 17, 25]. Її син Філіпп помер у 1108 р. і був похований в абатстві Сен-Бену-сюр-Луар, де зберігся його надгробок. 1328 р. династію Капетингів змінив рід Валуа, коли помер Карл IV і було короновано Філіппа IV. В ті ж роки в Україні зійшов з історичної арени рід Рюриковичів.

Анна Ярославна – праматір всіх французьких королів – як сама, так і через своїх нащадків, породичалася не лише з Капетингами, а з Валуа, Бурбонами та Орлеанами, бо три останні династії належали до молодших гілок Капетингів. Останній король Франції – Луї Філіп Орлеанський правив з 1830 р. до Лютневої революції 1848 р., коли було остаточно скинуто монархію. Цікаво, що 1881 р. до Києва прибув герцог Монпансьє – син Луї Філіпа, котрий був запрошений у Росію на коронаційні урочистості Олександра III. У Софії Київській герцог вклонився праху Ярослава Мудрого – батька славетної королеви Франції Анни. 2001 р. відвідав Київ ще один нащадок Анни Ярославни, тоді 28-річний Шарль Філіпп, принц Орлеанський, який вважає себе законним, 37-м спадкоємцем Анни.

Франція пам'ятає королеву Анну Руську, а в Україні її знають як княжну Анну Ярославну. Хотілося б, звичайно, віднайти «слід» Анни в Києві, в Софійському соборі, закладеному, як показують новітні дослідження, її знаменитим дідом Володимиром Великим в 1011 р. і завершеному її не менш знаменитим батьком Ярославом Мудрим в 1018 р. Раніше вважали, що Анну Ярославну зображено на портреті родини Ярослава в соборі, проте насправді на портреті представлено родину не Ярослава, а Володимира. І все ж, як вважаємо, Анна залишила по собі слід у Софії. У 2010 р. на одному зі стовпів центральної нави собору В. Корнієнко виявив два написи-графіті з її іменем.

Обидва написи, які в процесі дослідження отримали номери 2164 (рис. 2) та 2187 (рис. 3), виконані на фресці з образом св. Пантелеймона. В обох з них текст складається лише з імені у називному відмінку **Анна** 'Анна'. На підставі палеографічних ознак складових записів, таких як форма написання літери **а** з опуклою петлею та видовженою спинкою, графіті датуються в межах середини XI – кінця XII ст. Структурно написи відповідають скороченому варіанту формули «*писав такий-то*», коли опускається дієслово. У формах літер спостерігаються певні відмінності, обумовлені різними інструментами, які застосовувались для виконання записів: № 2164 видряпувався тонким гострим предметом, вірогідно, голкою, а № 2187 –

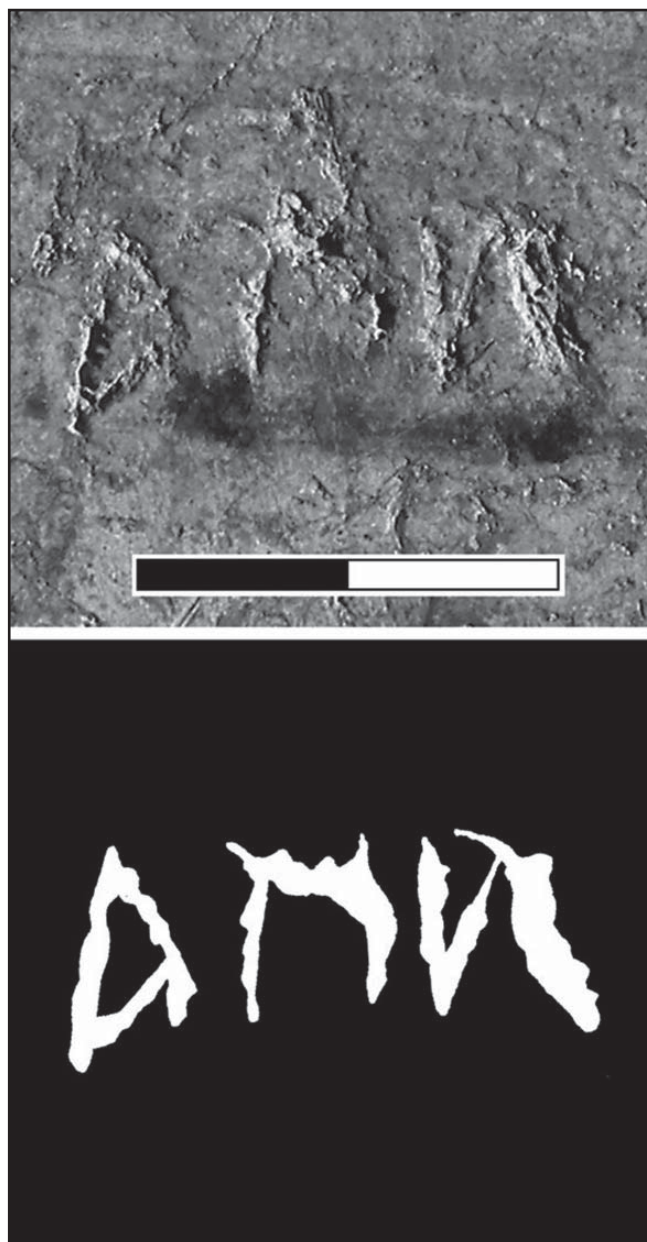

Рис. 3. Фото та прорисовка графіті № 2187

не дуже гострим та товстішим, ймовірно, писалом, що спричинило більшу «незграбність» у виконанні літер. Зокрема, перемичка літері **н** в № 2187 надто піднята, а спинка останньої літери **а** не змикається з петлею. Однак, незважаючи на відмінності форм літер, динаміка почерку видає руку однієї людини. Так, спинка першої літери **а** виконана під більш гострим кутом до вертикалі літери, аніж у другій літери, права щогла літери **н** коротша за ліву. На виконання записів однією людиною вказує й однакова висота розташування графіті від рівня підлоги: 156,5 см для № 2164 та 154,5 см для № 2187. Оскільки текст стандартної формули «*писав такий-то*», за якою виконано запис, засвідчує особисте авторство згадуваної в ньому особи, в нашому випадку маємо констатувати, що графіті видряпувались самою Анною. Цей факт вже є доволі промовистим, адже

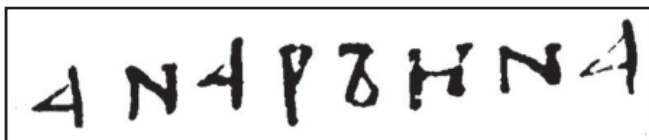

Рис. 4. Підпис Анни Ярославни на грамоті Суассонському аббату

з-поміж двох тисяч відомих на сьогодні графіті Софії Київської ми можемо виділити лише кілька написів зі згадкою жіночих імен [6, 73-80, 100], причому в цих випадках структура молитовної формули допускає виконання запису на замовлення.

Не випадково, на нашу думку, Анна обрала місце для виконання напису: в арці-переході між центральною навою та приділом Анни та Іоакима, на зображенні св. Пантелеїмона. Якщо в першому випадку доволі добре простежується патрональний зв'язок авторки написів та посвяченням приділа, то обрання для виконання графіті фрескового образу потребує детальнішого пояснення.

На фресці зображено св. Пантелеїмона, який відіграв особливу роль для Володимира Святославича і Ярослава Мудрого – ктиторів Софії Київської, представлених на княжому портреті якраз над цією фрескою. Відомо, що розкопками М. Каргера в 1940 р. на місці давнього престолу Софії знайдено давньоруський мідний ковчежць-мощаницю з мощами св. Пантелеїмона, про що сповіщав зроблений на ковчежці напис. Місцезнаходження мощів під престолом цілком відповідало візантійському чину на заснування храму. Про закладення мощів святих під престол майбутнього храму знаємо з Києво-Печерського патерика та з матеріалів археологічних досліджень давньоруських храмів [див. напр.: 12, 48]. Мощі св. Пантелеїмона, покладені під престол Софії, мали довічно освячувати вівтар «митрополії руської», а відтак – сам собор, Київ і всю християнську Русь.

Великомученик і цілитель св. Пантелеїмон належав до кола обраних святих, особливо шанованих візантійськими імператорами, які дарували дорогоцінні частки мощів Пантелеїмона Церкві тієї держави, правитель якої одружився з візантійською царівною. Дослідниця київської святокультової традиції Н. Верещагіна у цьому зв'язку звертає увагу на такий промовистий факт: «Відомо, що в 972 р. племінниця імператора Візантії Йоана Цимісія царівна Феофано вийшла заміж за спадкоємця престолу, майбутнього германського імператора Оттона II (973-83). У розкішному посагу, який вона отримала від вінченосного родича, були багаті дарунки для Папи Римського, імператора, відомих сановників. Але серед численних святинь, що дані були царственим нареченим, особливої уваги удостоїлися мощі Пантелеїмона. Сам Цимісій урочисто вручив їх архієпископу Кельнському, який очолював німецьке посольство, що зустрічало

Феофано у Константинополі і супроводжувало далі». Припускаючи, що аналогічний дар отримала молода Руська Церква при укладенні династичного шлюбу князя Володимира і візантійської царівни Анни, Н. Верещагіна робить цілком слушний висновок: «За логікою речей, мощі великомученика стали родинною реліквією великокнязівської сім'ї, і це підтверджує ще одна історична знахідка. У 1966-1969 роках під час проведення ремонтно-реставраційних робіт у чернігівському Спасо-Преображенському соборі у потаємному місці під древнім престолом була виявлена срібна мощениця. Написи-імена на кришці свідчили, що в ній знаходяться мощі свв. Пантелеїмона, Акакія і Маковія. Храм заснований бл. 1030 р. чернігівським князем Мстиславом Володимировичем (1026-36), сином Володимира Великого. Ставши слідом за батьком християнином, Мстислав мав отримати «на благословення собі» від Володимира християнські святині, в т. ч. і частки родинних реліквій. Згодом мощі Пантелеїмона були покладені до заснованого ним Спаського собору – однієї з найвеличніших споруд новонаверненої держави» [2; див. також: 18, 189-202].

Свогочасумипов'язалирозглядуваний фресковий образ Пантелеїмона (з гр. – «Всемилоствого») з Володимиром Великим, який характеризується в давньоруській літературі як князь милостивий, щедрий, що повсякчас піклується про підданих, особливо про немічних і убогих. Саме за цю свою чесноту, поряд з заслугою Хрестителя, Володимир підноситься давньоруськими книжниками до рангу святих. Водночас ми звернули увагу на безперечний зв'язок образу цього святого з Ярославом, оскільки на південній стіні Володимирського вівтаря Софії, якраз над його гробницею, фігурує ще одне зображення св. Пантелеїмона. Достеменно встановлено, що це поясне зображення св. Пантелеїмона є вторинним, бо воно виникло на місці зчищеного первинного сюжету, причому невдовзі після написання останнього. Це було зумовлено необхідністю створення усипальні Ярослава в уже зведеному і майже повністю розписаному за Володимира соборі. Причому Ярослав вбудував у собор усипальню на самому початку свого київського княжіння, адже у давніх суспільствах, в тому числі у Візантії і на Русі, важливою державною справою було спорудження усипальні правителя одразу після зайняття ним трону; у Візантії вибір мармуру для царської гробниці навіть увійшов у коронаційний обряд.

Уведення образу св. Пантелеїмона в розпис Ярославової усипальні ми пояснили давньою літургійною практикою передсмертного і посмертного елейосвячення людини та її останків. Ми послалися при цьому на прийнятий на Русі візантійський Студійсько-Олексіївський устав, за яким гробниця ктитора мусить бути встановлена в притворі св. Пантелеїмона, де мають притися

панахиди за померлим [див.: 12, 169-170, 233-239; 13, 265-272].

Але могла бути ще одна причина появи образу Пантелеймона над гробницею Ярослава. У візантійській і давньоруській традиції існував звичай називати людину двома (загальновідомим хрестильним і таємним молитовним) або навіть кількома християнськими іменами. Грунтуючись на історичних свідченнях, що вказують на формування за ініціативою князя Володимира патронального йому культу св. Миколая в Десятинній церкві, а також на даних розпису Софії Київської та написів-графіті на її стінах, ми зробили висновок, що поряд з Василем – хрестильним іменем – князь мав і молитовне – Микола, дане йому на честь св. Миколая Мирлікійського, рівноапостольного «князя Церкви», духовного патрона князя і його соратника-чудотворця в справі хрещення народу Русі [15, 6-28]. До речі, образ св. Миколая фігурує на стовпі центральної нави Софії якраз напроти св. Пантелеймона, а така топографічна симетрія за середньовічними іконографічними канонами означає і симетрію смислової, тобто ідейний взаємозв'язок обох образів.

Так само і Ярослав, названий хрестильним іменем Георгій, міг отримати молитовне ім'я Пантелеймон, відоме лише його найближчому оточенню. Св. Пантелеймон Цілитель був чи не найкращим патроном для князя, що з дитинства кульгав і, як засвідчили антропологічна, медико-анатомічна та рентгенологічна експертизи його останків, не відзначався міцним здоров'ям. Цікаво, що ім'я Пантелеймон отримав онук Володимира Мономаха Ізяслав Мстиславич. Існують дані про особливе пошанування Пантелеймона бабцею Ізяслава Гідою, і його батьком, Мстиславом Володимировичем. Крім того, збереглася ціла низка княжих печатей з зображенням св. Пантелеймона, що засвідчує факт хрещення представників роду Ярослава на його честь [10, 564]. Отже, простежується родова традиція іменування нащадків Ярослава на честь св. Пантелеймона, тож не виключено, що ця традиція започаткована самим Ярославом (Пантелеймоном?) як засновником власної династії. Не випадково на фресці центральної нави з зображенням св. Пантелеймона розміщено графіті з датою 1019 р., що пов'язується нами з вокняжінням Ярослава, та знаменитий запис про смерть Ярослава Мудрого 20 лютого 1054 р. [6, 39-41]. Тож, як бачимо, фресковий образ доволі тісно пов'язаний з родиною князя Ярослава, що дозволяє припустити приналежність до останньої й самої Анни, авторки напису. Тобто, зважаючи на розташування молитовних формул на фресці з образом св. Пантелеймона, особливо шанованого в родині Ярослава Володимировича, можемо з великою долею вірогідності припустити, що обидва

графіті виконані його донькою Анною. Додатковим аргументом на користь такого припущення слугує порівняння динаміки почерку записів на фресці та власноручного підпису (рис. 4) Анни Ярославни на грамоті Суассонському абатству 1063 р. [5, 151]. Ми спробували порівняти обидва написи на фресці з особистим підписом Анни. Звичайно ж, повної тотожності у формах літер не спостерігаємо, що, в першу чергу, обумовлене різними поверхнями, на яких виконано написи – твердий фресковий тиньк, на якому літери видряпувались, що, природно, потребувало більших фізичних зусиль, та пергамент, на якому літери писалися чорнилом без особливих зусиль. До того ж між написами на фресці та підписом на грамоті лежить проміжок часу близько 15-ти років, адже графіті могли бути виконані до 1049 р., а грамота датується 1063 р.: час, звичайно, не міг не відбитись на почерку. Проте, незважаючи на деякі відмінності у формі літер, динаміка почерку Анни в цілому подібна до почерку авторки графіті: так, в підписі на грамоті літери всі три **а** мають різні кути ухилу спинки від вертикалі, права щогла літер **н** та **и** коротша за ліву. Отже, провівши комплексне дослідження динаміки почерків написів та особливостей розташування графіті на фресці з образом св. цілителя Пантелеймона, а також зважаючи на дані палеографічного датування та особливості виконання записів за формулою «*писав такий-то*», графіті № 2164 та № 2187 варто визнати автографами доньки Ярослава Мудрого Анни, майбутньої королеви Франції.

Посилання

1. Ададуров В. Історія Франції: королівська держава та створення нації. – Львів, 2000.
2. Верещагіна Н. Софійський собор у давньокіївській святокультурній традиції // Софія Київська у нових дослідженнях. Наукова монографія (у друці).
3. Висоцький С.О. Княгиня Ольга і Анна Ярославна – славні жінки Київської Русі. – К., 1991.
4. Висоцький С.О. Київська писемна школа X – XII ст. (До історії української писемності). – Львів-К.-Нью-Йорк, 1998.
5. Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти. – Біла Церква, 2006.
6. Висоцький С.А. Древнерусские надписи Софии Киевской XI – XIV вв. Выпуск I. – К., 1966.
7. Граф де Ке де Сент-Емур. Анна Русинка, королева Франції і графиня Валуа / Пер. з франц. І. Франка. – Львів, 1909.
8. Зоценко В. Україна-Русь – Франція: першоджерела зближення // Хроніка 2000. – К., 1995. – С. 42-57.
9. Косих Г. Едігна – донька Анни Ярославни. Католики визнали її святою // Урядовий кур'єр. – 2010, 18 березня. – № 50 (420).
10. Литвина А.Ф., Успенский Ф.Б. Выбор имени у русских князей в X – XVI вв. Династическая история сквозь призму антропонимики. – М., 2006.
11. Назаренко А.В. Западноевропейские источники // Древняя Русь в свете зарубежных источников / Под ред. Е.А. Мельниковой. – М., 2001.
12. Никитенко Н.Н. Русь и Византия в монументальном комплексе Софии Киевской: Историческая проблематика. – К., 1999.

13. Никитенко Н.Н. Святые целители в стенописи Софии Киевской // Человеческая целостность и встреча культур / Сост. К.Б. Сигов. – К., 2007.

14. Никитенко Н. Святая София Киевская. – К., 2008.

15. Никитенко Н., Верещагина Н. Проблема имянаречения князя Владимира в свете новых исследований // Медієвістика. Зб. наук. праць. – Вип. 5. – Одеса, 2009.

16. Поло де Болье М.-А. Средневековая Франция. – М., 2006.

17. Пушкирева Л.Н. Женщины Древней Руси. – М., 1989.

18. Холостенко Н.В. Мощеница Спаса Черниговского // Культура средневековой Руси. – Л., 1974.

Никитенко Н.Н., Корниенко В.В. Анна Ярославна и ее автографы в Софии Киевской

Брачный союз Анны Ярославны и французского короля Генриха I был обусловлен стремлением утверждения молодых династий – Капетингов и Рюриковичей. Важным фактором такого утверждения была родственная связь Рюриковичей через принцессу Анну с византийской Македонской династией. Именно поэтому Анну Ярославну назвали в ее честь. В процессе планомерного исследования эпиграфики киевского Софийского собора на фреске с образом св. Пантелеимона были обнаружены две надписи с именем „Ана”. Изучение особенностей их расположения в пределах архитектурного объема собора, а также палеографических характеристик и динамики почерков автора записей и подписи Анны Ярославны на грамоте Суассонскому аббатству, позволили установить, что именно она может считаться автором этих двух граффити.

Nikitenko N.M., Kornienko V.V. Anna Iaroslavna and her autograph in Sophia Kyivska Cathedral

The marriage of Anna Iaroslavna and French king Henry I was caused by intentions to strengthen the Cappetings and Ruryks dynasties. The main factor in this process was relationship Ruryks with Macedonian dynasty, from which the princess Anna was descended. That's why the name for Anna Iaroslavna was chosen. During the systematic investigations of the epigraphic of Sophia Kyivska Cathedral two inscriptions with the name „Ана” on the Saint Panteleimon fresco was discovered. The placement of these inscriptions, the paleography and comparative analyses of handwriting on the wall and signature on the Suasson abbey diploma proves the Anna's authorship of graffities in Sophia Kyivka Cathedral.

КНИЖНА КУЛЬТУРА КИЇВСЬКОЇ РУСІ ТА ГРЕЦЬКА ПЕРЕКЛАДНА ЛІТЕРАТУРА Х-ХІІ ст.

Християнство, освіта з Греції поширювалися до давніх слов'янських країн ще задовго до хрещення Русі. Під впливом цього почала розвиватися і слов'янська писемність, центрами якої стали Болгарія і Сербія. Переважно з Болгарії (кінець Х – початок ХІ ст.) в Давньоруську державу були привнесені переклади з грецької біблейської, церковно-учительної, житійної, історичної літератури, творів отців церкви.

Автор статті розглядає корпус грецької перекладної літератури не тільки як підґрунтя розвитку християнської культури в Давньоруській державі, а як основу книжного фонду бібліотек Київської Русі, насамперед, Бібліотеки Ярослава Мудрого, що здійснюється в українській історичній науці вперше.

Київська Русь, як і всі середньовічні країни, набирала досвіду культурного розвитку, зважаючи на культуру Давньої Греції та Риму. Найважливішу роль у цьому відношенні відіграли Болгарія і Візантія [1, 36]. Про надходження літератури з Візантії, Болгарії, Західної Європи свідчать і міжнародні договори. Давня Русь була надзвичайно тісно пов'язана з Візантією, «від якої в перший час вона цілком залежала як митрополія Константинопольської патріархії» [2, 68].

Вищезазначені проблеми висвітлено в працях таких різних поколінь учених, як: С. Аверінцев, В. Адріанова-Перетц, О. Алексєєв, Д. Ангелов, Д. Афіногенов, М. Бібіков, О. Білецький, М. Брайчевський, Є. Верещагін, О. Востоков, Е. Гранстрем, В. Дубровіна, Л. Дубровіна, Л. Жуковська, В. Істрін, М. Каврус, Е. Казеніна-Прістанскова, О. Клебанов, К. Куєв, С. Маслов, Л. Меліксет-Бек, М. Мещерський, А. Мілев, Х. Пападопуло, О. Пономарьов, О. Попова, В. Пуцко, Б. Семеновкер, О. Соболевський, І. Срезневський, О. Творогов, Хр. Трендафілов, З. Удальцова, Ф. Успенський, А. Хананов, Є. Чернухін, О. Шахматов, Я. Шапов, М. Щепкіна та багато ін.

Мовою дипломатії, міждержавного спілкування в IX–X ст. і пізніше була грецька – «мова великої культури, мова давньої науки» [3, 190]. За часів великого князя Ярослава в Києві були особи, котрі добре володіли грецькою та перекладали її на давньоруську. На сліди користування перекладними книгами вказують, зокрема, давньоруські літописи, західні хроніки тощо. Навпаки, відомості про слов'ян подибуємо в житті Димитрія Солунського, Стефанія Сурожського, Георгія Амастридського та ін. в Синайському, Єгипетському, Римському, Скитському, Алфавітному, Ієрусалимському патериках XI–XII ст.

Розглядаючи історію «європейської цивілізації, просвіти та літератури в середні віки, в епоху прийняття християнства», помічаємо, в основному,